

Nagy László

IMREFFI JÁNOS A MAGYAR HISTÓRIÁBAN

(Legendák és tények)

Ha a XVII. századi magyar história iránt érdeklődő Imreffi János nevét hallja, többnyire az a kép ötlík fel emlékezetében, amelyet MórícZ Zsigmond rajzolt róla az Erdély-trilógiában. A nagy regényíró szikár testalkatú, ravasz öregembernek festi őt, aki Báthory Gábor fejedelem „rossz szelleme”, és jelentős mértékben járul hozzá az ifjú uralkodó bukásához. Annak érdekében, hogy Imreffi ezt a negatív befolyását mindvégig megtarthassa, MórícZ egy évvel későbbre teszi a halálát a tényleges időpontnál. Így a regényalak akkor is Báthory fő tanácsadója, amikor a valóságban ezt a posztot Bethlen Gábor tölti be. A „Tündérkert” Imreffije velejéig romlott, álnok, mindenre kapható politikai tanácsadó, aki valamilyen „belső gonoszságtól” fűtve igyekszik romlásba dönteni nemcsak fejedelmét, de az egész országot is. És amilyen a közéleti magatartása, olyan a magánerkölcs is. Szemrebbenés nélkül eltűri, hogy felesége, Iffju Kata viszonyt folytasson a fejedelemmel. Sőt amikor az részeg dühében megkorbácsolja az asszonyt, Imreffi ahelyett hogy a felesége védelmére kelne, maga is nekitámad! A közéleti és magánéleti aljasságok fő indítéka, hogy álnok hízelkedéssel és szép „ifjú neje” áruba bocsátásával minél több birtokadományt szerezzen Báthorytól.¹ A szinte történeti forrásértékűnek tekintett Erdély-trilógia² nyomán az irodalomtörténet is többnyire úgy értékelte Imreffi személyét, mint a „mindenre kapható szépasszony”-nak „még nála is aljasabb, megalkuvó férj”-ét.³

Imreffi János azonban nemcsak MórícZ regénytrilógiájában, valamint az azt elemző irodalomtörténeti munkákban visel ilyen egyértelműen negatív személyiségjegyeket, hanem a XVII. századi és a későbbi történeti munkák többségében is. Különösen éles szavakkal ítéli el őt Bojti Veres Gáspár, Bethlen Gábor udvari történétírója,⁴ akinek jellemzését *kortársi véleményként* idézgették a későbbi történeti munkák szerzői. „*Imreffi eladta a nejét a fejedelemnek*” – állítja Bojti – „s az éretlen ifjú egészen tőle függött, mint egy szent Apolló delphusi oraculumtól [kiemelés itt és a továbbiakban is tőlem: NL].”⁵ A szintén kortársak közé sorolt Kemény János Báthory Gáborról szólva így emlékezett

¹ MÓRICZ Zsigmond, *Erdély. Tündérkert*. Bp. 1960. 43, 103, 107–109.

² Erről legújabban I. CSÁKY Edit, *Az Erdély történeti forrásai*. It. 1979. 4. sz.

³ RÉZ Pál, *A „Tündérkert”-től a „Hadak útja”-ig*, in MÓRICZ Zsigmond: *Erdély*. 3. köt. Bp. 1971. 449. (Eltérő véleményt tükröz viszont KESERŰ Bálint írása *A „Conspiratio Kendiana”* szerzője. ItK 1963. 3. sz. 361.

⁴ Életrajzát I. MAKOLDY Sándor, *Bojthi Veres Gáspár élete és történetírói munkássága*. Nagykároly, 1904. Makkai László „humanista hagyományokat folytató, okleveles forrásanyagra támaszkodó és messzemenő tárgyilagosságra törekvő” történetírónak minősíti őt. (*Bethlen Gábor krónikásai*. Bp. 1980. 5. o.) Ez az értékelés a történeti tények fényében megalapozatlannak és ezért elfogadhatatlannak bizonyul. Bethlen iránti elfogultságát és ebből eredő ferdítéseit már korábban is konstataáltak. L. pl. MAKOLDY S., i. m. 16. o. vagy BARTONIEK Emma: *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből* (Kézirat gyanánt) Bp. 1975. 328–329., 331. továbbá a 22. sz. jegyzetben foglaltakat.

⁵ BOJTHI VERES G., *De rebus gestis magni Gabrielis Bethlen*. Libri III. (Kiadta J. Chr. ENGEL, *Monumenta Ungarica*. Bécs, 1890. 227.) A legújabb magyar nyelvű kiadásból ez a rész kimaradt. L. MAKKAI L. szerk. *Bethlen Gábor emlékezete*. Bp. 1980.

Imreffiről: Báthorynak „volt egy Imrefi János *veszedelmes*, de *feleségéért igen kedves* embere: ezt az atyám *Kurvafi Jánosnak* hitta és több akkor élt böcsületes főrend hazafi is.” Kemény elmondja még róla azt is, hogy „publice nem átalott azzal *hízkelkedni* és dicsekedni: Ha úgymond, volt Nagy Sándor, az is jobb s virtuosusabb nem volt Báthori Gábornál; ha volt Sándornak Parmeniója, tanácsosa, nem alábbvaló van Báthorinak is, Imrefi János.”⁶ Bojtit és Keményt szívesen sorolják az elsörendű forrásértékű kortárs történetírók közé, jóllehet valójában mindketten *másoktól hallott* dolgokat írtak le Imreffivel kapcsolatban. Bojti fő informátora maga Bethlen Gábor fejedelem volt, akiről köztudott, hogy ellenséges érzületekkel viseltetett Imreffit iránt. Kemény szintén Bethlentől szerezte értesülései nagy részét, őt azonban edesatyja is tájékoztatta Imreffiről.⁷ Ám vagy az információ volt pontatlan, vagy Kemény emlékezett rosszul, amikor évtizedekkel később papírra vetette emlékeit. Emellett szól például az az önéletírás-részlet, miszerint *amikor Bethlen török földre menekült, Imreffit megvádolta Kemény atyját is „az dologhoz közönsnek lenni”*, amiért is a fejedelem meg akarta őt is öletni, s csak úgy tudta megóvni életét, hogy bement Szebenbe a fejedelem mellé.⁸ Bethlen Gábor azonban köztudottan 1612 szeptemberében emigrált, amikor Imreffit már több mint egy esztendeje *halott* volt! Ez a meglehetősen lényegbevágó ténybeli pontatlanság önmagában is arra kell intsen bennünket: óvatosan kell bánni Kemény adataival.

Az Imreffit személyéről szólók gyakran idézik Borsos Tamást is, aki többek között ezeket írja a fejedelemről és főtanácsosáról: „Báthori Gábor és Imrefi János azt merik vala mondani: „*Az esze lélek országa Erdély nem ország, hanem csak megenni és meginnya való*, más országot kell keresnünk, amelyben uralkodni kell.”⁹ Elhangzott ez a kijelentés valóban is? Lehetséges. Tekintettel Erdély gazdasági elmaradottságára és a tizenöt éves háborúban elpusztult voltára, valamint arra, hogy egy politikai csoportosulás már 1607-ben Lengyelország trónjára hívta Báthory Gábort, könnyen elhagyhatta ilyen – az erdélyiekre sérelmes – kijelentés akár Báthory, akár Imreffit ajkát. *Arról azonban nem ír a kortárs Borsos, hogy Imreffiné a fejedelem szeretője lett volna!* Ám hallgat erről a Bethlen Gáborral egyidős Nagy Szabó Ferenc is. Az a kortárs, akit a memorialéját kiadó Mikó Imre többek között így jellemezett: „*az ő nézetében bizonyára a nép véleménye van kifejezve.*” Bocskairól és Bethlenről meglehetősen csípősen, helyenként éles kritikával szól, s említi Báthory Gábor „vidám farsangolását” is, de nem tud, nem szól a Bojti és Kemény írásaiban olvasható vádakról.¹⁰ Akárcsak a szintén kortárs Szepsi Laczkó Máté, aki pedig följegyzett számos pletykaszinten mozgó értesülést is.¹¹ Ugyanez tapasztalható Szalárdi Jánosnál, jóllehet név szerint megemlékezett Imreffiről.¹² Méltán fölmerülő gondolat: talán azért hallgattak erről az állítólagos „hymen” kapcsolatáról, mert tudták, hogy Imreffinél nagynénje volt Báthory Gábornak, és legalább tizenhat esztendő korkülönbség volt közöttük?¹³ Mindenesetre különös, hogy csupán olyanok „tudtak” Imreffit „feleségkiarulásáról”,

⁶ KEMÉNY János, *Önéletírása és válogatott levelei*. Bp. 1959. 86.

⁷ Az 1607-ben született Keményt Makkai László is úgy jellemzi: „Bethlen korát úgyszólván gyermekfővel élte át és így róla csak az anekdota és a *dicshimusz* szintjén tudott megemlékezni.” (in *Bethlen Gábor krónikásai*, 8.) Magunk részéről ezt tartjuk mérvadónak az 1595 körül született Bojtira is.

⁸ KEMÉNY *i. m.* 86.

⁹ BORSOS Tamás, *Vásárhelytől a Fényes Portáig*. Bukarest, 1972. 57.

¹⁰ NAGY SZABÓ Ferenc, *Memoriáléja* (MIKÓ Imre szerk. *Erdélyi Történelmi Adatok* – továbbiakban ETA – I. k. 6–7., 102–107.) Makkai László „*felekezeti elfogultságga*” vádolja Nagy Szabó Ferencet, amiért az „az erdélyi katolikusoknak Bethlen Gábor által adott toleranciájával sem volt megelégedve”. (in *Bethlen Gábor krónikásai*. 9.) Érdekes módon ez a „felekezeti elfogult” katolikus szerző elfogulatlanul szól Báthory Gáborról, és dicsérelőleg ír I. Rákóczi Györgyről, akik pedig köztudottan szintén kálvinisták voltak!

¹¹ SZEPSI LACZKÓ Máté, *Krónikája és emlékezetre méltó hazai dolgoknak rövid megjegyzései. 1521–1624.* (ETA III. k.)

¹² SZALÁRDI János, *Siralmas magyar krónikája* (Kiadta és jegyzetekkel ellátta SZAKÁLY Ferenc) Bp. 1980. 88.

¹³ L. erről bő forráshivatkozással NAGY László, „*Sok dolgot próbála Bethlen Gábor . . .*” *Erdélyi boszorkányperek*. Bp. 1981. 33–34. (Továbbiakban NAGY L., *i. m.* 1981.)

akik személyesen nem ismerték őt, s ezzel kapcsolatos információjukat Bethlen Gábortól szerezték.¹⁴

Nem sorolható *egyértelműen* az Imreffit ilyesmikkel vádolók közé Rimay János, noha egy 1608 januárjára datált paszkvillusában a kései irodalomtörténeti elemzések erre utaló bizonyítékokat véltek felfedezni.¹⁵ Attól eltekintve, hogy nézetünk szerint a vers egyes szakaszai tartalmilag nem keletkezhettek a megjelölt időben,¹⁶ az „*Igen elvont téged Iffju Kata s az bor*” verssor értelmezhető úgy is: a Káthay kancellár fogságra vetéséig fejedelmi utódnak tekintett ifjú Báthory Gábor sokat időzött nagynénje házában, ahol Rimaynak nem tetsző dínom-dánomok folytak.¹⁷ Különben az Illésházy pártfogását kereső költő¹⁸ jól tudta, hogy patrónusának kedves minden olyan megjegyzés, amelyik az elképzeléseit keresztező Báthory Gáborról, illetve pártjának valamely tagjáról kedvezőtlen tartalmaz.¹⁹ Sajátos dolog, hogy az 1605-ös korponai országgyűlés idején keletkezett csúfolódó jellemzések – amelyeknek a szerzője pedig valószínűleg szintén Rimay volt – még pozitív kicsengéssel szólnak Imreffii személyéről, Bocskai megbecsült fejedelmi tanácsosáról.²⁰ Mindezt figyelembe véve, a Báthory Gáborról, valamint Imreffii Jánosról szóló, 1608-ra datált paszkvillust nem tekintjük az Imreffii állítólagos „feleségkiárulását” alátámasztó bizonyítéknak.

Úgy tűnik, hogy az utókor történetírói általában hagyták magukat meggyőzni Bojti és Kemény vádjaitól. Erre utal többek között Nagy Iván jellemzése. Imreffit nemcsak Báthory Gábor „rossz” tanácsosának nevezi, aki „fejedelmének erkölcsait alávaló *hízelgéseivel* és kedvhajhászó *csapodárkodásával* megvesztegetni segítette”, hanem azt is állítja róla: „*Saját nejét eladta a kéjelgő fejedelemnek és ezért nyere Álvinczet, Somlyót és Diószegyet.*”²¹ Sajátos módon elhitte – vagy legalábbis nem vonta kétségbe – ezt a vádat Szilágyi Sándor sem, aki pedig megállapította Bojtiról, hogy az „*mindent összehord amivel Báthoryt mocskolhatja.*”²² S noha véleménye szerint „aligha volt Imrefi ily bolond ember s Báthory ily báb” – (ti. amilyenek Bojti állítja őket) – mégis hitelt ad a „feleségkiárulást” vádjának. Legfeljebb mentegeti Imreffit. Részben azzal, hogy *ügyes államférfi és vitéz katona* volt, aki *méltán* játszott főszerepet Báthory államában *saját érdemei* alapján is, továbbá azzal, hogy „a családi

¹⁴ Rendkívül érdekes módon hallgat erről Bethlen komornyikja, Hidvégi Mikó Ferenc is, noha ő személyesen ismerte Imreffit.

¹⁵ L., *Régi Magyar Költők Tára* – továbbiakban RMKT – XVII. század, I. Bp. 1959. 628. L. még a problémához ÁCS Pál, *Rimay – mint Bolygó János*. ItK 1978. 1. sz. 1–15.

¹⁶ Ács Pál idézett tanulmányában több oldalról bizonyítja Rimay szerzőségét. A paszkvillus néhány részlete azonban ellentmond az *1608 januári keletkezésnek*. Így például a Homonnai György misehallgatására vonatkozó sor, hiszen tudjuk, hogy ő csupán 1610-ben katolizált. A Dóczi Andrászt gúnyoló vers utolsó sora viszont 1613 végén, 1614 elején történt eseményeket idéz: az erdélyi várak elfoglalását. Ám az sem problémamentes, hogy miként tudott Rimay Báthory Gábor 1605 februári „futásáról”, amikor ő csak jóval később csatlakozott Bocskaihoz. Ezek a momentumok fölvetik annak a lehetőségét, hogy a paszkvillust lemásoló Szepsi Laczkó Máté nemcsak Nádasdy Tamásra írt ellenkező értelmű verset, de néhány helyen „korrigálta” is Rimay eredeti szövegét. Ebben az esetben könnyebben érthetővé válik a Thurzó Györgyre vonatkozó versszak is, akiről Szepsi Laczkó általában elítélően nyilatkozik. Úgy véljük, ezek a momentumok arra intenek, hogy a paszkvillus keletkezésének körülményei még nem tekinthetők *minden* részletében tisztázottaknak.

¹⁷ NAGY L., *i. m.* 1981. 34–35. o. L. még KLANICZAY Tibor szerk. *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*. Bp. 1964. 11, 16.

¹⁸ L. erről pl. ECKHARDT Sándor, *Rimay János összes művei*. Bp. 1955. 252., vagy HARGITTAY Emil szerk. *Régi Magyar Levelestár* Bp. 1980. 1. köt. 474–475.

¹⁹ Erről bővebben I. NAGY László, *Káthay Mihály a magyar historiában. Egy régvolt politikai gyilkosság*. Valóság 1976. 9. sz. 93–108.

²⁰ Pályi Pál szerk. *Emlékkönyv az 1605. évi korponai országgyűlés három százados évfordulójának emlékére*. Korpona, 1905. 40.

²¹ NAGY Iván, *Magyarország nemesi családai*. Pest, 1859. 5. köt. 236–237.

²² SZILÁGYI Sándor, *Báthory Gábor fejedelem története*. Bp. 1882. – (továbbiakban SZILÁGYI S.: *i. m.* 1882.) – 66.

erényt „mások még czégeresebben árulták.”²³ Érdekes módon a Bojti egyéb adatait szintén megkérdőjelező Angyal Dávid is hitelt ad ennek a feleségkiárulásnak és kifejti, hogy az erdélyiek nem ok nélkül gyűlöltek „a hosszú nyakú, megfonnyadt Imrefit, aki *neje becsülete árán* sem átalotta megvásárolni urának kegyeit.”²⁴ Egy későbbi munkájában Bethlenről szólva kifejti, hogy az főkapitány korában „*a jellemetlen Imreff*” befolyásával nem versenyezhetett Báthorynál.²⁵

Rendkívül érdekes historiográfiai jelenségnek lehetünk szemtanúi e három értékítélet kapcsán! Három jeles „történetbúvár” minden vizsgálat nélkül elfogadott egy olyan kortársi véleményt, amelynek hangoztatóját nem tekintették mindenben szavahihetőnek. Még annyi fáradtságot sem vettek maguknak, hogy megvizsgálják a „vételár”-ként feltüntetett birtokok eredetét. Pedig az adatok egyértelműen bizonyítják, hogy Diószegyet *anyai jussként* örökölte Imrefffi János,²⁶ Alvincz pedig Imrefffiné Ifjú Kata *családi öröksége* volt.²⁷ Egy somlyói részbirtokról tudunk, amit Imrefffi valóban adományként kapott Báthorytól. Ezenkívül halála után özvegye és fia Zilah város egyik felét kapták fejedelmi adományként.²⁸ Ezek a tények már önmagukban is megkérdőjelezhetők volna a Bojti által írtak megalapozottságát, nem beszélve a Báthory Gábor és Ifjú Kata közötti rokoni kötelékekről és nagy korkülönbségről!

Nem tudjuk, hogy az 1914-ben megjelent Révai Nagy Lexikonában ki írt Imrefffiről. – Csupán azt konstatálhatjuk, hogy nem adott hitelt Bojti általánosan elfogadott vádjainak. Itt mindössze annyit olvashatunk Imrefffi Jánosról, hogy Magyarországról vándorolt Erdélybe, ahol hamarosan nagy hírnévre tett szert. 1605-ben Bocskai megbízásából megfékezte a lázongó lippai rákokat. Később Báthory Gábor uralkodása alatt játszott jelentős szerepet. Különösen kitűnt a királyi Magyarországgal kötött egyezség előkészítésében.²⁹ Ám ezek a mértéktartó sorok vagy nem kerültek a későbbi irodalomtörténeti kutatások látómezejébe, vagy a kutatók autentikusabbnak ítélték ebben a kérdésben a XVII. század eleji Erdély történeti forrásait jól ismerő Móricz Zsigmondot, mert általában a trilógiában olvashatók szerint szóltak Imrefffi személyéről. Így például az 1959-ben megjelent Régi Magyar Költők Tára XVII. századi I. kötetében Imrefffinéről azt olvashatjuk, hogy az asszony „*Báthory szeretője*” volt. Néhány sorral utóbb burkoltabban szerepel ez a vád: „Imrefffi Jánosról Báthory Gábor fejedelem legfőbb tanácsosáról . . . több társa is följegyezte, hogy *feleségének köszönhette a fejedelem kegyét és birtokadományait.*”³⁰ Lényegében ez olvasható a Kemény János önéletírását és válogatott leveleit ugyanabban az esztendőben megjelentető Windisch Éva jegyzeteiben: Imrefffi és felesége „*erkölcstelen életét* Keményen kívül más források is szóvá teszik.”³¹ A Borsos Tamás emlékiratait 1972-ben kiadó Kócziány László valamivel óvatosabban – vagy mondjuk diszkrétebben – fogalmaz, amikor azt írja: Imrefffi János Báthory Gábor fejedelem „*szeszélyeinek kiszolgálója*” volt.³² Nyolc esztendővel később a Bethlen-leveleket publikáló Sebestyén Mihály már mellőzi a korábban szívesen hangoztatott vádakot és csupán annyit ír Imrefffiről: „*Humanista kapcsolatok fűzték kora magyar politikai gondolkodóihoz.*”³³ A Szalárdi János krónikáját újabban kiadó Szakály Ferenc sem ismétli a korábbi vádakot, hanem csupán Imrefffi politikai és katonai tisztségeit említi meg.³⁴

A meglehetősen eltérő értékelések után minden bizonnyal nem szükségtelen röviden áttekinteni azokat a megbízhatóan tekinthető adatokat, amelyekből legalább megközelítő pontossággal meg lehet állapítani: ki is volt valójában és milyen helyet foglal el a török kori magyar történetében Szerdahelyi Imrefffi János?

²³ SZILÁGYI S., i. m. 1882. 67.

²⁴ ANGYAL Dávid, *Báthory Gábor uralkodása*. Századok, 1896. 24.

²⁵ ANGYAL Dávid, *Bethlen Gábor életrajza*. Bp. 1899. 12.

²⁶ L. SZILÁGYI Sándor, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei*. Bp. 1879. 104.

²⁷ KÖVÁRI László, *Erdély története*. Kolozsvár, 1863. 4. köt. 63–64.

²⁸ PETRI Mór, *Szilágy vármegye monographiája*. Bp. 1903. 5. köt. 630.

²⁹ Révai Nagy Lexikona. Bp. 1914. X.k. 531.

³⁰ RMKT XVII. század I. k. 628., 632.

³¹ KEMÉNY J., i. m. 530.

³² BORSOS T., i. m. 467.

³³ SEBESTYÉN Mihály, *Bethlen Gábor levelek*. Bukarest, 1980. 292.

³⁴ SZALÁRDI J., i. m. 730.

Azok az életrajzi vagy egyéb lexikonok, amelyeknek a szerkesztői említésre méltónak ítélték Imrefffi személyét,³⁵ csupán halála esztendejéről emlékeznek meg és még csak körülbelüli pontossággal sem jelölik születési idejét. Mondhatnánk azt is, hogy akit fejedelmi kancellárként általában „fonyadt nyakú öregember”-ként emlegettek, annak olyan ötven esztendő körülének kellett lennie, de vannak ennél konkrétabb időbeli fogódzók is születési évének megállapításához. Mielőtt azonban ezekről szólnánk, nézzük meg röviden, mit tudunk családi, származási körülményeiről? A Révai Nagy Lexikonában – egyéb munkáival egybecsengően – az olvasható a Szerdahelyi Imrefffi családról: „Régi nemesi család, mely rokonságban volt a Dersfiakkal.” Eredete a XIV. századig vezethető vissza. A család kiemelkedőbb tagjai közül említik I. Mihályt, aki részt vett a 1505-ös rákosi országgyűlésen. A mohácsi csatában török fogságba esett, de Ibrahim nagyvezér rövidesen visszaadta szabadságát. Később I. Ferdinánd király hűsége jutalmául a híres Nádasdy Tamással együtt Buda kapitányává nevezte ki.³⁶ Ennek a férfiúnak az unokája volt a „rossz hírű” Imrefffi János. Hasonnevű édesatyjáról nem sokat tudunk, anyjáról némileg többet. Gimesi Forgách Margit jelentős vagyonnal növelte a család gazdasági súlyát. Az asszony 1580-ban halt meg, férje már korábban.

A magyar történelemben oly kétes hírnévre szert tett Imrefffi János neve először 1583-as peres aktákban bukkan elő. Ez arra utal, hogy ekkor már teljes jogú nagykorúnak, tehát huszonnégy esztendősnak kellett lennie. Így születési évét 1559–1560 tájára tehetjük. A Gyulaffiakkal folytatott birtokpere 1585-ig tartott.³⁷ Azt több forrásból is tudjuk, hogy a Bojti által Báthory „hymen ajándékának” minősített *Diószeg* anyai jussként került a birtokába már 1580-ban, tehát kilenc esztendővel Báthory Gábor születése előtt. Diószegi birtokosként vette nőül a kilencvenes évek legelején Iffju János erdélyi fejedelmi „tanácsúr” és a híres Majlát Margit leányát, Katát, akinek legkésőbbben a hetvenes évek közepén kellett születnie.³⁸

Imrefffi János ezzel a házassággal közelebbi rokonságba került a somlyai Báthory családdal, hiszen felesége féltestvére volt Boldizsárnak, Istvánnak (Báthory Gábor apjának) és András bíborosnak. Feleségével kapta *Alvinczet* abban az időben, amikor Gábor – a váradi főkapitány fia – még legfeljebb járt tanult „Szent László város”-ban. Imrefffi a kilencvenes évek elején kétségtelenül tekintélyes birtokosnak számított az erdélyi fejedelemségben, de vagyona és társadalmi rangja eltörpült a Báthoryaké mögött. Neve 1593-ban bukkan föl először a „nagypolitikában”, amikor is Báthory Zsigmond fejedelem bizalmas követeként Teuffenbach kassai főkapitánynál jár a török ellen fordulást előkészítő tanácskozássá végett.³⁹ A „zord idők” beköszöntése a magyarországiak által egyre többször „Tündérország”-nak nevezett Erdélybe nem tudjuk, miként érintette őt. Van olyan feltételezés, miszerint ő volt a Báthory Zsigmond-ellenes összeesküvésről és az azt követő megtorlásról írt verses krónika szerzője.⁴⁰ Ha ez a feltevés helytállóan bizonyulna, úgy arról tanuskodna, hogy Imrefffi János a Báthory-családon belül támadt meghasonlás idején, apósa Iffju János és Boldizsár megöletése után is kitartott Zsigmond fejedelem oldalán. Egy későbbi levelében közvetett utalás olvasható arról, hogy maga is részt vett a törökellenes harcokban.⁴¹ Hogy hol és mikor? – erre vonatkozóan nem ismerünk közelebbi adatokat. Annyi bizonyos, hogy nem Báthory Zsigmond katonájaként, mert neve nem szerepel az 1596 elején készült részletes kimutatásban.⁴² Ez viszont inkább azt támasztja alá, hogy az 1594-es erdélyi vihar őt sem kímélte és menekülni kényszerült Erdélyből. Könnyen lehetséges,

³⁵ Az *Új Magyar Lexikonban*, az *Életrajzi Lexikonban* vagy az *Irodalmi Lexikonban* nem is szerepel Imrefffi János neve!

³⁶ *Révai Nagy Lexikona*, 10. köt. 531.

³⁷ PETRI M., i. m. 5. köt. 640.

³⁸ L.: *Monumenta Hungariae historica II. Scriptores* – (továbbiakban MHHS) – XXX. k. 24., *Bethlen pol. lev. 104.*, BOROVSZKY Samu szerk. *Magyarország vármegyei és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad*. 54.

³⁹ SZILÁGYI Sándor szerk. *Erdélyi országgyűlési emlékek* – továbbiakban EOE – 3. köt. 299. A problémáról legújabbán NAGY László, *Erdély és a tizenöt éves háború*. Századok, 1982. 4. sz. 650–651.

⁴⁰ L.: RMKT XVII. század 1. k. 503.

⁴¹ Imrefffi János 1608 febr. végén kelt id. levelét 1. in *Magyar Történelmi Tár* – (továbbiakban MTT) – XIII. köt. 159.

⁴² L.: *Hadtörténelmi Közlemények* – (továbbiakban HK) – 1894. 108–113.

hogy ekkor került közvetlen kapcsolatba a család másik ágának fejével, ecsedi Báthory István országbíróval és ennek környezetében vett részt a törökellenes háborúban.

Imreffi János életéből a legközelebbi ismert adatunk 1597-ből való. Ekkor adja anyai rokonának, Forgách Zsigmondnak – a későbbi felső-magyarországi főkapitánynak, majd nádornak – a Gyulaffi László magva szakadása esetén neki jutó birtokot. A következő hasonló adat 1599-ből származó, amikor is egyezséget köt Szilágy Cseh váráról.⁴³ Ebben a mozgalmas esztendőben különben fölbukkan a neve Mátyás főherceg Bastának írt levelében is. A levélíró május 7-én értesítést kér a tábornagtól a Báthoryak „üzemeliről” és általánosságban az erdélyi ügyekről. Ennek érdekében elrendeli: Basta rendelje magához Imreffit és kérdezze ki az erdélyi fejleményekről.⁴⁴ 1602-ben ismét a főherceg érdeklődési körébe kerül Imreffi személye. Szeptemberben Mátyás arra utasítja Bastát: „Wann wir dan bericht werden, dass gemelter Zelestei [ti. Szelestei János várkapitány] in baar Geldt, Silbergeschmeidt und anderen Fahrnissen, auch liegendt Güeter was ansehnliches sonderlich bei einem Edelmann, *Imreffi János de Diószeg* und sonst bei anderen verlassen hat, azt a hagyatékot összeírd, felbecsüld és mielőbb felküldd.” (a magyar szöveg eredetileg titkosírással íródott).⁴⁵

A török elleni háborúban döntő fordulatot hozó 1604-es évből több olyan konkrét adatot is ismerünk, amelyek betekintést nyújtanak Imreffi életsora alakulásába. Az egyik adat tanúsága szerint átruházta a Szilágy Cseh várához fűződő jogait Gyulaffi Lászlóra, az 1597-ben elhalálozott törökverő hős fiára, aki a következő évben Bocskai erdélyi hadainak fővezére lett.⁴⁶ A következő adat arról tájékoztat, hogy Imreffi János képviselte 1604 őszén ecsedi Báthory István személyét Belgiojoso felső-magyarországi főkapitány rakamazi táborában. A császári tábornoknak a felkelésről készített memoranduma többször is megemlíti Imreffi János nevét.⁴⁷ Ebből a nevezetes dokumentumból különben egyértelműen kitűnik, hogy a főkapitány csupán azután szerzett tudomást Bocskai korábbi török kapcsolatairól, miután a bihari nagyúrtól értesült szentjóni várkapitány felfedte azokat. Ez az adat sokban módosítja a felkelés kirobbanásáról vallott korábbi nézeteinket is.⁴⁸

Az ecsedi Báthory Istvánt képviselő Imreffi János 1604 október első napjaiban Belgiojoso két követét kísérte el a még Sólyomkőben tartózkodó Bocskaihoz.⁴⁹ A nehéz helyzetbe került bihari nagyúr időnyerés céljából színleg tárgyalásokba bocsátkozott a felső-magyarországi főkapitánnyal, mialatt kapitányai a császári zsoldban álló hajdúk megnyerésén és átállításán fáradoztak.⁵⁰ Innen visszatérve Imreffi tanúként aláírta azt az 1604. október 11-én felvett jegyzőkönyvet, amely a Bocskait eláruló szentjóniak vallomását tartalmazta. Ugyanebben az időben Belgiojoso „kölcsonvett” tőle 10 000 tallért a katonaság elmaradt zsoldjának kifizetésére.⁵¹ Az álmosd – diószegi útközéig minden bizonnyal Belgiojoso környezetében tartózkodott. Feltehetően ő vitte el ecsedi Báthory Istvánnak Belgiojoso október 17-én kelt levelét, amelyben a főkapitány beszámolt a történekről, és azzal ijesztgette az országbíró, hogy a hajdúk és a jobbágyok az egész nemességet „deleálni” akarják! Ezt a feltevést az a közvetett bizonyíték is megerősíti, hogy a Váradra visszavonult Belgiojoso tanácskozásán már nem szerepel Imreffi a felsorolt jelenlevők között.⁵²

⁴³ PETRI M. i. m. 5. köt. 640.

⁴⁴ VERESS Endre, *Basta György hadvezér levelezése és iratai*. Bp. 1909. 1. köt. 203. A politikai helyzetre legújabbban I. NAGY László, *Bocskai István a hadak élén*. Bp. 1981. 72–74.

⁴⁵ VERESS E., i. m. 2. köt. 96.

⁴⁶ PETRI M., i. m. 5. köt. 640. L. még NAGY L., *Bocskai István a hadak élén*. 178–181.

⁴⁷ BENDA Kálmán–KENÉZ Győző: *Barbiano generális jelentése a Bocskai-szabadságharc első hónapjairól*. Debrecen, 1972. (Klly. a Debreceni Déri Múzeum 1969–70. évi évkönyvéből) 173.

⁴⁸ *A problémáról legújabbban* I. NAGY L., *Bocskai István a hadak élén*. 109–112.

⁴⁹ L. erről Belgiojoso 1604. okt. 5-i levelét Bocskai Istvánhoz: Országos Levéltár, Eszterházy cs. lt. Rep. 77. fasc. E.

⁵⁰ NAGY L., *Bocskai István a hadak élén*, 117.

⁵¹ Az 1604. október 11-én felvett jegyzőkönyv kiadva NAGY László, *Okmányok a Bocskai-szabadságharc idejéről*. HK 1956. 2. sz. 313–314. o. L. még BENDA K. – KENÉZ Gy., i. m. 175.

⁵² Belgiojoso id. levelét I. NAGY L., i. m. HK 1956. 2. sz. 315: Vö. BENDA K. – KENÉZ Gy., i. m. 177.

Mikor csatlakozott Bocskaihoz? A Belgiojoso memorandumát publikáló Benda Kálmán és Kenéz Győző jegyzeteiben az olvasható: „Néhány héttel az itt leírtak után ő is Bocskai mellé állt.”⁵³ Ez a feltehetően csupán hipotézisen alapuló megjegyzés nem ad közelebbi támpontot a csatlakozás pontos idejét illetően. A minden bizonnyal ecsedi Báthory Istvánhoz igazodó Imrefffi *valószínűleg* csupán 1605 januárjában jelent meg Bocskai kassai udvarában. Akkor, amikor az országbíró – Rákóczi Zsigmondhoz hasonlóan – mintegy „zálogként” ide küldte gyámfiát és vagyonának örökösét, a tizenhatodik esztendejébe lépő Báthory Gábort. Feltételezésünk szerint az öreg oligarcha rokonát és bizalmasát, a Bocskai által is jól ismert Imrefffit rendelte kísérőül gyámfia mellé. Több körülmény figyelembevétele azt sugallja, hogy erre az eseményre 1605. január 24. és február 12. közötti napokban került sor.⁵⁴ Bocskai kassai udvarában, amely gyűjtőhelyévé vált a magyar humanista tudósoknak és literátoroknak, megbecsülés fogadta Imrefffi Jánost. Ezt bizonyítja többek között az az adat is, miszerint 1605 áprilisában a fejedelem őt küldte „fő követként” a még „hallgatásban lévő” urakhoz megnyerésük végett.⁵⁵ Tagja lett a fejedelmi tanácsnak,⁵⁶ amely tiszte mellett a hadsereg fő fizetőmesteri funkcióját is betöltötte 1605 nyarán. Ilyen minőségben küldte őt a fejedelem az erdélyi végvárvidékre is, ahol veszélyes fejlemények alakultak ki ezekben a hónapokban.⁵⁷ A fejedelem személyes képviselőjeként intézkedő Imrefffi június 24-én jelentette Bocskainak, hogy a lippai helyőrség rác etnikumú katonái a magyarokat kiűzték a várból, Rákóczi Lajos főkapitánnyal együtt. Azt hangoztatják: ha Bocskai megfizeti elmaradt zsoldjukat, megtartják a várat neki, de magyar katonát akkor sem bocsátanak be oda. Imrefffi azt tanácsolta a fejedelemnek, hogy ne fizessen a zendülőeknek, mert azok úgysis török kézre adják Lippát.⁵⁸ Jóslata beteljesedett, mielőtt a jelentése Kassára érkezett volna.⁵⁹ Az új helyzetben Imrefffi azt javasolta: Bocskai írjon azonnal érélyes tiltakozó levelet a nagyvezérnek. Ebben hivatkozzék rá, hogy Lippa az ő vára, és követelje annak azonnali visszaadását. Arra is figyelmeztette Bocskait, hogy Lippa elvesztésével Lugos, Karánsebes és Boros-Jenő valóban végvázak lettek, ezért haladéktalanul meg kell erősíteni azok őrségét.⁶⁰

Imrefffi további sorsáról tudjuk, hogy ott volt az 1605-ös korponai országgyűlésen is. Az ülés idején készült jellemzés azt mondja róla: „*Liskát pénzem embersége adományozta nekem.*”⁶¹ Ez a ma már kissé homályosnak tűnő megjegyzés véleményünk szerint arra vonatkozik, hogy Imrefffi is azok közé a birtokosok közé tartozott, akik a hadak fizetésére pénzt kölcsönöztek Bocskainak, aminek fejében zálogbirtokokat kaptak.⁶² A béketárgyalások idején háttérben maradt személye. Csak feltételezhetjük, hogy a Báthory-párt tagjaként ő is azok közé tartozott, akik ellene voltak a kompromisszumos megegyezésnek. Az Illésházy által „vakbolondok”-nak nevezett, Bocskai részéről pedig „túlzók”-nak tartott csoportosulására nagy csapást jelentett a párt vezérének, a mozgalom „szürke eminenciásának”, Káthay kancellárnak a letartóztatása. A váratlan esemény azonban ugyanúgy nem érintette Imrefffi helyzetét, akárcsak a szintén ide soroló Segnyey Miklós hajdú főkapitányét, vagy Bethlen Gáborét. Ez viszont újabb megerősítő adaléknak tekinthető ahhoz a korábbi feltevésünkhöz, miszerint Bocskai csupán ideiglenesen „tette félre” Káthayt, és erdélyi fejedelemként továbbra is támaszkodni kívánt rá.⁶³ 1606 novemberében a fejedelem Imrefffit – Bánffy Dénessel és Segnyey Miklóssal együtt – a

⁵³ L. BENDA K.–KENÉZ Gy., i. m. 166.

⁵⁴ A gyermek Rákóczi György Bocskai udvarába kerüléséről l. MHHS XXXI. k. 43. Báthory Gáborral kapcsolatban tájékozódást nyújt Rimay paszkvillusa, nevezetesen a „pataki harc”-ra való hivatkozás, amely 1605 februárjában történt (RMKT XVI. század, 1. k. 394.) L. még erről NAGY László, *A Bocskai szabadságharc katonai története*. Bp. 1961. 209–210., továbbá uő.: *A magyar politikai irodalom történetéhez*. MT 1981. 5. sz. 361–362.

⁵⁵ MTT XIX. k. 108–109.

⁵⁶ L. TRÓCSÁNYI Zsolt, *Erdély központi kormányzata*. Bp. 1980. 28.

⁵⁷ NAGY L., *A Bocskai szabadságharc katonai története*. 161., 382.

⁵⁸ Országos Levéltár – (továbbiakban OL) – Eszterházy cs. lt. Rep. 77. fasc. E.

⁵⁹ NAGY L., *A Bocskai szabadságharc katonai története*. 382.

⁶⁰ OL Eszterházy cs. lt. Rep. 77. fasc. E.

⁶¹ PÁLYI P., i. m. 40.

⁶² NAGY L., *A Bocskai szabadságharc katonai története*. 169–170.

⁶³ NAGY L., i. m. Valóság 1976. 9. sz. 105.

kapituláló váradi német őrség védelmére rendelte.⁶⁴ A fejedelmi tanácsos neve ugyan nem szerepel Bocskai végrendeletében,⁶⁵ de aláírása ott található a hét belső emberé között, akik 1607. január 5-én levélben tisztázták a kassai királyi házból a halhatatlanságba távozó Bocskait az ellene emelt vádak alól.⁶⁶

Óhatatlanul fölmerülő kérdés: vajon Imrefffi miért maradt Bocskai halála után is Kassán, és miért nem ment ő is az ifjú Báthoryval Ecsedbe? Kérdésünkre a választ Péchy Simon fejedelmi titkár e napokban írt leveleiből kaphatjuk meg. Ezekben arról olvashatunk; el lehetne fogadtatni az erdélyiekkel a végrendeletben szereplő fejedelmi utódot, Homonnai Drugeth Bálintot, ha nem „rugódozna” ellene az az „*eszeveszett ember*”, vagyis Imrefffi János fejedelmi tanácsos, aki – Péchy szerint – azért szorgalmazza Káthay fogságból való kibocsájtását is, hogy „lehesen kivel úzniök practikájokat”.⁶⁷ Tudjuk, ez a „*practika*” nem volt egyéb, mint Báthory Gábor utódlásának biztosítása. Úgy tűnik, Imrefffi ellen nem tudtak fellépni, ezért Illésházy úgy akarta elejét venni a Báthory-párt sikeres működésének, hogy meggyilkoltatta Káthay kancellárt. Az 1607. január 12-én végrehajtott politikai gyilkosság után Imrefffi is elhagyta Kassát, és Ecsedbe ment.⁶⁸

Báthory Gábor már Imrefffi távollétében megtette az első lépést a trón megszerzésére: ősei érdemeire hivatkozva kérte a porta támogató elismerését.⁶⁹ Tudjuk, hogy Bocskai 1605-ben őt tekintette utódjának,⁷⁰ ám 1606 szeptemberétől nem zárkozott el az elől sem, hogy Illésházy pártfogoltját, Homonnai Drugeth Bálintot is számba vegye jelöltként.⁷¹ Azt, hogy végül is a végrendeletbe a már többnyire önkívületben fekvő fejedelem akaratának megfelelően került-e Homonnai neve, vagy pedig a három „*testamentumus úr*” praktikájából? – talán sohasem lehet kideríteni.⁷² Mindenesetre Bocskai halála után Imrefffi levélben kérte Homonnait: „ne vágyódnék a fejedelemségre, ne szerezzen sok átkozódást, siralmat a szegény erdélyieknek, tudván, hogy szabad választások vagyon.”⁷³ Nyilván ekkor még arra számított, hogy az erdélyiek a végrendeletben foglaltak ellenére Báthory Gábort választják fejedelmükké. Rákóczi Zsigmond kormányzó szerint Báthory „*igen Imrefffi uram tanácsán indult meg*”, aki őt „vagy akarván vagy nem az erdélyi atyafiak, *vajdává akarná tenni*.”⁷⁴ Az erdélyi rendek azonban keresztülhúzták mind Illésházy és Homonnai, mind Imrefffi és Báthory számítását: a két trónigénylő ellenében az öreg kormányzót választották fejedelmükké.⁷⁵ E döntésen mindketten felháborodtak! Homonnai 1607 márciusában arra kérte Báthoryt, küldje hozzá Imrefffit, „mely atyánkfia által bizonytalán higgye meg kegyelmed minden jókat végezhetünk.”⁷⁶ Sorompóba lépett Illésházy is, aki történelmi példákra hivatkozva igyekezett rábeszélni Rákóczit a lemondásra.⁷⁷

⁶⁴ Győri Tört. és Rég. Füzetek, 1865. 208.

⁶⁵ Legújabb kiadását I. TARNÓC Márton, *Magyar gondolkodók*. XVII. század. Bp. 1979. 9–22.

⁶⁶ KÁROLYI Árpád szerk., *Magyar Országgyűlési Emlékek*, XII. k. 756–759.

⁶⁷ *Történelmi Tár* – (továbbiakban TT) – 1878. 862, 870.

⁶⁸ NAGY L., *i. m.* Vság, 1976. 9. sz. 103–104.

⁶⁹ L. SZILÁGYI S., *i. m.* 1882. 8–9.

⁷⁰ HOMONNAI DRUGETH Bálint, *Naplója*. Tudománytár, 1839. V. k. 371.

⁷¹ L. Illésházy István 1606 augusztusában írt levelét Bocskai Istvánhoz: OL Zichy cs. zsélyi lt. Miss. n° 218.

⁷² NAGY L., *i. m.* Vság, 1976. 9. sz. 103.

⁷³ MHHS XXX. k. 363.

⁷⁴ EOE V. k. 449. Vö. KESERŰ B., *i. m.* ItK 1963. 3. sz. 361.

⁷⁵ L. KÖVÁRI L., *i. m.* IV. k. 185–186. Makkai László a Nagy Szabó Ferencről írt kritikájában főlrója neki azt a „gúnyos” mondást is, hogy azt írta Bethlen Gáborról: őt az erdélyiek „féltekben libere eligálták”, Makkai ehhez hozzáteszi: „mintha bizony a többi erdélyi fejedelemválasztás közül bármelyik is ennél „szabadabb” lett volna.” (*Bethlen Gábor krónikásai*. Bp. 1980. 9.) Ami azt illeti, Rákóczi Zsigmond választása valóban szabad választás volt, amit nehezményeztek is mind Habsburg, mind török részről!

⁷⁶ SZILÁGYI S., *i. m.* 1882. 13.

⁷⁷ MTT XIII. k. 122.

Illésházy közbelépése eredménytelen volt, ám annál sikeresebben működött Imrefffi. Bojti elmondása szerint Báthory Gábor Imrefffivel és Nagy András hajdúgenerálissal tanácskozva úgy döntött: „Imrefffi, a Báthoriak régi pártfoglaltja minden módon vegye rá Rákóczi, hogy a saját gyengeségét mérlegelve önként mondjon le az uralkodásról.”⁷⁸ Más forrásból tudjuk, hogy ugyanebben az időben több lengyel „pártos úr” azon fáradozott, hogy Báthory Gábort „legyel királlyá választanák.”⁷⁹ Ez utóbbi terv egyelőre kivihetetlennek látszott, ám siker reményével kecsgettetett az erdélyi fejedelmi trón megszerzéséért indított küzdelem. Ebben döntő szerepet kapott Imrefffi, akinek sikerült megnyerni – nem csekély mértékben korábbi humanista kapcsolataira támaszkodva – Petki János székely főkapitányt is.⁸⁰

Az erdélyi trón megszerzéséért folytatott küzdelemmel párhuzamosan Báthory és Imrefffi sokat fáradozott a hajdúk lecsendesítésén is.⁸¹ A zűrzavaros helyzetben sokszor az is nehézséggel járt, hogy Imrefffi Diószegről Ecsedbe eljusson!⁸² Végül is úgy igyekeztek a súlyos problémát megoldani, hogy a lázongó hajdúkat a trónszerzés szolgálatába állítsák.⁸³ Amikor a megegyezés létrejött, Imrefffi határozott cselekvésre szólította föl Petkit. Sőt elérkezettnek látta az időt Rhédey Ferenc váradi főkapitány megnyerésére is, akit pedig Rákóczi éppen a Báthory sógorjelölt Bánffi Dénes helyébe nevezett ki e tisztre.⁸⁴ A levél, amelyet Imrefffi Rhédeynek írt, egyúttal rávilágít arra is, hogy küldője mennyire ismerte Machiavelli tanait! A főkapitány esetleges aggályait ugyanis azzal az érveléssel igyekezett eloszlatni: „Oly jó, hasznos és szent dolgot ember nem indíthat ha a kimenetelét Isten megátalja . . . hogy az emberek ne szidalmazzák; viszont soha oly rossz dolgot nem indíthat, ha Isten jóra fordítja az kimenetelét, mindenki dicséri.”⁸⁵ Érdemes megjegyezni: Báthory még Rhédey megnyerésére is Imrefffit látta alkalmasabbnak, jóllehet a váradi főkapitány nemcsak régi emigráns társa volt Bethlennek, de sógorjelöltje is.⁸⁶ Talán ez a kis momentum is érzékeltetheti az olyan nézetek megalapozatlanságát, amelyek meghatározó szerepet tulajdonítottak – és tulajdonítanak – Bethlennek Báthory fejedelemsé válságában.

Úgy véljük, az előzmények természetes következményének tekinthetjük azt, hogy a fejedelmi trónra került Báthory öreg rokonát nevezte ki a fejedelmi tanács elnökévé.⁸⁷ Annak ellenére így értékelhetjük ezt, hogy nem csupán a saját helyzetét realisan felmérni nem tudó ifjú Bethlen Gábor⁸⁸ nehezményezte ezt, de a későbbi korok történetírói is előszeretettel írtak Bethlen „méltatlan” háttérbe szorulásáról Imrefffi mögött. Elfeledkezve arról, hogy már az is óriási társadalmi emelkedést jelentett Bethlennek, hogy egyáltalán tagja lett a fejedelmi tanácsnak, ami miatt zúgolódtak is a személye iránt ellenszenvvel viseltető erdélyiek.⁸⁹ A fejedelmi tanács élére került Imrefffi János már 1608-ban több sikeres egyezménykötéssel bizonyította Báthory választásának a helyességét. Májusban Radu havasalföldi uralkodóval kötött megállapodást, szeptemberben pedig Kassán egyezett meg rokonával, Forgách Zsigmond királyi biztossal.⁹⁰ Még ugyanebben az esztendőben a Daróczi Ferenc

⁷⁸ BOJTI VERES G., *i. m.* (1980-as kiadás) 31.

⁷⁹ MTT XIII. k. 126–127.

⁸⁰ Uo. 128–132.

⁸¹ Erről bővebben I. RÁCZ István, *A hajdúk a XVII. században*. Debrecen, 1969. 58–88.

⁸² MTT XIII. k. 133.

⁸³ L. RÁCZ I.: *i. m.* 86–87.

⁸⁴ Erről bővebben I. KOMÁROMY András, *Rhédey Ferenc váradi kapitány*. HK 1894.

⁸⁵ MTT XIII. k. 158. Vö. N. MACHIAVELLI, *A fejedelem*. Bp. 1964. 91.

⁸⁶ Bethlen éppen ebben az időben járt el Rhédey házassága ügyében. L. SZILÁGYI S., *i. m.* 1882. 294.

⁸⁷ MIKA Sándor, *Weiss Mihály. Egy száz év államférfi a XVII. századból*. Bp. 1893. 99.

⁸⁸ Bojti szerint Bethlen Gábor 1606-ban is „egyedül Bocskait ismerte el magánál kiválóbbnak” (*i. m.* 1980-as kiadás, 31.)

⁸⁹ Maga Bethlen is azt írta erről később Maksai Péterrel: „Prince Bocskai dying, the next Prince Gabriel Báthory continued him likewise in his military honour aforsaid, swearing him also of his Princ Councill. But this double greatnesse made him envied of the Nobility . . .” ItK 1976. 2. sz. 228.

⁹⁰ KÖVÁRI L., *i. m.* IV. k. 194, EOE VI. k. 102, 107–109.

királyi tanácsossal folytatott tárgyalások eredményeként rendezte a Kállóban lakó hajdúk problémáját.⁹¹

Báthory Gábor fejedelemsége történetének nagymérvű feldolgozatlansága nem teszi lehetővé, hogy részletekbe menően vázoljuk azt az óriási erőfeszítéseket igénylő tevékenységet, amelyet a gazdasági, társadalmi *mélypontra* süllyedt erdélyi állapotok normalizálása igényelt. A Bethlen és hívei vádaskodását követő történetírók – és e munkák nyomán készült szépirodalmi művek – olyan hiedelmeket ültettek el a közvéleményben, mintha Báthory Gábor egy békés, rendezett országot vett volna át, amit azután – a „gonosz Imrefffi” aktív közreműködésével – féktelen „kicsapongásaival” anarchiába züllesztett. Ebből a „felfordult” állapotból vezette ki azután az országot a „megmentőként” érkező Bethlen Gábor. A történeti tények azonban ellentmondanak ennek a manipulatív beállításnak. Eleget talán arra utalnunk, hogy a százok fegyveres szembefordulása a fejedelmi hatalommal már 1605-ben, Bocskai István idején bekövetkezett, aki csak török–tatar és román fegyveres segítséggel tudta levérni ezt az ellenállást.⁹² Ez azonban nem oldotta meg a dolgokat, és a szász probléma rendezetlensége ugyanolyan súlyos örökségként szakadt Báthory Gáborra, akárcsak a székelyeké vagy a hajdúké. A valóságban tehát Báthory egy gazdasági, társadalmi és politikai „csődtömeget” örökölt elődeitől, amit azután csak részben sikerült „szanálnia”.⁹³

A legnehezebb problémát 1608 után is vitathatatlanul a *hajdúkérdés* jelentette: több tízezer fizetetlen, a háború befejezésével „foglalkozás nélkül maradt” és a békés termelő munkába beilleszkedni nem is akaró fegyveres sorsának rendezetlensége. Báthory megpróbálkozott azzal is, hogy török pénzsegéllyel oldja meg ezt a súlyos problémát, azonban ez nem járt sikerrel.⁹⁴ Maradt az önerőből történő rendezés: a telepítések, adományozások folytatása. Az ifjú fejedelem sokat tett ezen a téren, ám még mindig jócskán maradtak olyan rendezetlen sorsú hajdúk, akik irritálták az erdélyi társadalmat. Alapvetően az ő kilengéseik miatt került sor a széki merényletkísérletre is, s nem pedig „felszarvazott férjek” bosszúja miatt, ahogyan az a köztudatban él.⁹⁵ Tudjuk, hogy a merénylet megghiúsításában óriási szerepe volt Imreffinek, aki ezután a királyi Magyarországra emigrált Kendi István kancellár helyére lépett az erdélyi államhatalmi apparátusban. Noha az összeesküvés alapvetően a hajdúkilengések miatt történt, mégsem volt elszigetelt erdélyi ügy: a szalak a királyi Magyarországra vezettek. Mindenekelőtt az erdélyi trón megszerzésére törekvő Thurzó György nádorhoz, aki a sikertelen merénylet után koncentrált támadást indított Báthory megbuktatására.⁹⁶ Ebben a drámai feszültségtől terhes légkörben „az ügyes diplomata Imrefffi mintegy a fejedelem akarata ellenére Kassára futott, s a nádorral [Kővári itt tollhibából Thurzó helyett Illésházyt ír] a *határ és a hajdúság leültetése feletti kérdéseket kiegyenlítette*.”⁹⁷ Az 1610. augusztus 15-i kassai egyezményt az erdélyiek közül Imrefffi János írta alá elsőnek.⁹⁸

A rendelkezésünkre álló történeti adatok arról tanúskodnak, hogy Imrefffi János Báthory Gábor fő tanácsadójaként a vizályok kiegyenlítésén és békés rendezésén munkálkodott szakadatlanul. Az utókor történeti irodalmában mégsem ezek a tények kaptak helyet, hanem Kemény János, valamint Hidvégi Mikó Ferenc vádjai. Kemény szerint Imrefffi összevesztette Erdélyt mind a Habsburg-uralkodóval, mind a szultánnal, és tevékenysége nyomán az országban „intestinum bellum támadott.”⁹⁹ Mikó pedig azzal vádolja Imrefffit, hogy ő biztatta fel a fejedelmet mind Szeben elfoglalására, mind a havasalföldi hadjáratra, amely tervekről Bethlen Gábor udvari főkapitánynak és fejedelmi tanácsosnak „nem volt híre.”¹⁰⁰ Ezeket a bizonyítatlan vádakot minden további nélkül elfogadta a magyar történetírás oly kiváló képviselője is, mint Angyal Dávid, aki minden rosszért egyedül Imrefffit tette

⁹¹ TT 1880. 322.

⁹² L. NAGY L., *Bocskai István a hadak élén*. 180.

⁹³ RÁCZ I.: i. m. 58–88.

⁹⁴ TT 1901. 417–418.

⁹⁵ BORSOS T., i. m. 71. A problémához l. még KESERŰ B., i. m. ItK 1963. 3. sz. 360–361.

⁹⁶ SZILÁGYI S., i. m. 1882. 132–133.

⁹⁷ KŐVÁRI L., i. m. IV. k. 198.

⁹⁸ EOE VI. k. 181, 191.

⁹⁹ KEMÉNY J., i. m. 86–87.

¹⁰⁰ MHHS VII. k. 187.

felelőssé.¹⁰¹ Milyen bizonyítékok alapján? Mert Bethlen így állította, és ezt íratta udvari embereivel, vagy ahogyan végrendeletében maga mondja „creaturái”-val. Az utókor történetírói ugyanakkor figyelmen kívül hagyták például Csiki István püspök memorandumát, amely egyértelműen azt állítja, hogy *Bethlen Gábor volt az, aki mind Szeben elfoglalására, mind a havasalföldi hadjáratra rábírta a fejedelmet.*¹⁰² Ez a kortársi adat azonban nem illett abba a képbe, amely szerint Báthory Gábor minden rossz vagy sikertelen cselekedetének a szülőatyja a „gonosz” Imrefffi volt, akinek a „ravaszágával” szemben nem érvényesülhettek Bethlen „mindenkor jó és helyes” tanácsai!¹⁰³ Ezt a felfogást osztotta különben Móricz is, aki a „Tündérkert”-ben 1612 őszéig éltette Imrefffit, csakhogy ő lehessen Báthory „Mephistó”-ja még akkor is, amikor ezt a szerepet a valóságban már csakis Bethlen Gábor tölthette be.¹⁰⁴

Imrefffi János fejedelmi kancellár, a mezei hadak generálisa azonban már 1611. július 9-én katonahalált halt a Brassó mellett vívott csatában. Halálának előzményeiről tudjuk, hogy június végén a fejedelem 200 lovassal Brassóba küldte őt, az ott lakók érzelmeinek kipuhítására. Azok azonban nem várták be a kancellár megérkezését, hanem hírnök útján tudatták vele: nem engedik be őt a városukba!¹⁰⁵ Így Imrefffi visszatért a fejedelemhez, és mellette tartózkodott egészen halála bekövetkeztéig. A Bethlentől informált Bojti azt állítja, hogy Imrefffi, ez az „együgyű öreg” erőszakolta ki az ütközetet a Bethlen részéről kedvezőtlennek ítélt terepen.¹⁰⁶ Így történt-e ez a valóságban is? – ma még nem tudjuk megmondani. Csupán annyit állíthatunk teljes bizonyossággal, hogy az „együgyű öreg” katonahalált halt ott, ahonnan az udvari főkapitány elfutott, hogy nem sokkal később magán-egyezkedésbe bocsátkozzon az Erdélybe tört intervenció csapatok parancsnokával. Az is nyomon követhető, hogy Bethlen nem sokkal a csata után megkezdte a halott Imrefffi feketítését.¹⁰⁷ Később inkább udvari embereire hagyta a vádlói szerepkört.¹⁰⁸

A történeti valóság elkendőzésére irányuló bethleni igyekezet sikerrel járt mind Báthory Gábor, mind Imrefffi János esetében. Az utókor történetírói közül csak kevesen szóltak oly mértékű tárgyilagossággal a csataterén elesett kancellárról, mint például Mika Sándor.¹⁰⁹ Az elfogultság olyan mérvű volt, hogy például Angyal Dávid még Imrefffi haláláról szólva is csupán elítélő jelzőket talált méltónak hozzá: Báthory „hízegő tanácsadója”-nak, a fejedelem „szerencsétlen kalandjai fő szerzőjének”, és „rossz géniusz”-nak nevezve őt.¹¹⁰

Az 1611. augusztus végén keletkezett vers ismeretlen szerzője még másként idézte Imrefffi személyét: „... *Imrefffi János most is ugyan volna / Kit tanácsával használhattál volna.*” – mondja a költő Báthorynak, majd így folytatja: „*De hogy úgy járjon, Isten úgy engette, / Neki halálát eképpen rendölte, / Példa minékünk Achab lehet ebben / Ki csatán vesze hőrtelen lövésben.*”¹¹¹ A csataterén elesett kancellár emlékét azonban csak addig övezhette tisztelő emlékezés, amíg Báthory Gábor életét

¹⁰¹ ANGYAL D., *Bethlen Gábor életrajza*. 12.

¹⁰² Csiki István 1620. októberében írt beszámolóját l.: MHH 258–261.

¹⁰³ Erről legújabban l. NAGY László, *A két Gábor a „Tündérkert”-ben és a valóságban*. Históriai adalékok az Erdély-trilógiához. It. 1982. 2. sz. 264–265.

¹⁰⁴ L. MÓRICZ Zs., *Tündérkert*. Bp. 1960. 347–413.

¹⁰⁵ MIKA S., *i. m.* 128.

¹⁰⁶ BOJTI VERES G., *i. m.* Bp. 1980. 36.

¹⁰⁷ L. Bethlen Gábor 1611. július 21-i lev. Déváról Rhédey Ferenchez, amelyben többek között ezeket olvashatjuk: „az futó harcáról nem kevés kárral jöttem el”, majd: „valamire adja a jó Isten dolgunknak exitusát, azt *Imrefffi uram megszeré*, immár ne hal vala addig meg, ő is *hadd ússzon együtt velünk*” (SEBESTYÉN Mihály szerk. *Bethlen Gábor levelek*. Bukarest, 1980. 39.) Imrefffit vádolni a bekövetkezettéért csupán rosszindulatú elfogultsággal lehetett.

¹⁰⁸ Bethlen az 1612. október 12-én írt levelében még hallgat Imrefffiről, noha ebben Dengelegyhynét vádolja vérfertőzéssel (EOE VI. k. 246–251. o.) Báthory Gábor és Imrefffiné állítólagos „hymen kapcsolata” az 1614-es, titkon lefolytatott „boszorkányper”-ben merült fel először. L. erről NAGY L., *i. m.* 1981. 32–38, 93.

¹⁰⁹ MIKA S., *i. m.* 134. Vö. BORSOS T., *i. m.* 58–59. vagy ETA I. k. 105.

¹¹⁰ ANGYAL D., *i. m.* Századok. 1896. 115.

¹¹¹ RMKT XVII. század 1. k. 448.

ki nem oltották a merénylők fegyverei.¹¹² Bethlen azonban nem csupán egykori riválisa emlékére szórt – és szóratott – rágalmat. Özvegyét is üldözőbe vette és meghurcolta, hogy birtokai nagy részét magának és családjának megszerezze.¹¹³ Tudjuk, hogy az Imrefffi és felesége elleni megalapozatlan vádakat évszázadokra hitelesíteni tudta az a momentum, hogy a fővádlót mindmáig Erdély legnagyobb fejedelmeként tartja számon a magyar történetírás.

Ha összegezni kívánjuk az Imrefffi János életére eddig előkerült, meglehetősen hézagos, inkább mozaikszerű adatokat, akkor mai ismereteink alapján mindenekelőtt azt mondhatjuk el: *hamis az a kép, amely a történetírásunkban és közgondolkodásunkban róla jelenleg is él.* Nincs elfogadható bizonyíték arra, hogy Imrefffi János feleségének valamiféle „hymen szolgálatai” révén lett Báthory „kegyeltje” és arra sem, hogy az ő „rossz tanácsai” okozták volna a fejedelem bukását. Ezeket a vádakat Bethlen Gábor koholta a halott ellen; amelyeket azután udvari emberei útján oly eredményesen terjesztett, hogy sikerült megtevesztenie a kései utókor történetíróit is. Móríc Zsigmond a nagysikerű, sokak által olvasott Erdély-trilógiával még szélesebb körökben tudatosította az egykori fejedelmi kancellár „rossz hírét.”

Ha a több mint negyedfél század alatt felgyülemlett legendákat lehántjuk Szerdahelyi Imrefffi János alakjáról, akkor egy olyan török hódoltság kori magyar középbirtokos áll előttünk, aki évtizedeken át szolgálta tollal és karddal a hazai abszolutista törekvések ügyét. Politikai és katonai tevékenységét a Báthory-család szolgálatában fejtette ki, s a család érdekeit képviselte a különben szintén Báthory-rokon Bocskai fejedelem udvarában is. Milyen gazdasági, társadalmi előnyökkel járt a számára ez a kitartó szolgálat? – ma még nehéz megmondani. Különösen az anyagi hasznot illetően, hiszen Imrefffi Báthory Gábor rokonaként és „kegyenceként” jóval kevesebb adományban részesült, mint például a nem Báthory-rokon Bethlen Gábor! Arra is nehéz ma még felelni, hogy a Báthoryak szolgálata milyen helyet foglal el a magyar történelemben? Ehhez mindenekelőtt elengedhetetlenül szükséges az, hogy a magyar marxista történetírás, adósságait pótlendő, új alap kutatásokra épülő és preconcepciókat mellőző, elemző értékeléssel feldolgozza a négy Báthory – István, Kristóf, Zsigmond és Gábor – uralkodásának a történetét. Csakis ezt követően állhat előttünk megnyugtató tisztázottsággal Imrefffi János magyar történelmi helye is. A korszak szellemi életében játszott szerepét elsősorban az irodalomtudomány hivatott tisztázni. Elképzelhető, hogy e téren nem csupán az 1594-es és 1611-es verses krónikák szerzőségének végleges tisztázása hozhat eredményt,¹¹⁴ hanem annak a humanista kapcsolatnak a tüzesebb vizsgálata is, amely Imrefffit ecsedi Báthory Istvánhoz, Káthay Mihályhoz, Petki Jánoshoz és másokhoz fűzte.

¹¹² L. erről NAGY L., *i. m.* 1981. 58–61.

¹¹³ NAGY L., *i. m.* 1981. 94., továbbá PETRI M., *i. m.* V. k. 630.

¹¹⁴ Keserű Bálint a többször hivatkozott tanulmányában határozottan állást foglal amellett, hogy a „Conspiratio Kendiana” szerzője nem Imrefffi volt (ItK 1963. 3. sz. 362–363). Bokros teendői valóban nehezen is engedték volna meg egy ilyen hosszú költemény megírását! Más kérdés, hogy esetleg „társszerzőként” nem vett-e részt annak elkészítésében?